

Prikaz

**Margaret Thatcher:
DRŽAVNIČKO UMIJEĆE:
STRATEGIJE ZA SVIJET KOJI SE MIJENJA**

Školska knjiga, Zagreb, 2004.

Margaret Thatcher jedna je od najznačajnijih svjetskih političkih lidera 20. stoljeća. Postavši prvom premijerkom Velike Britanije 1979, na tom je položaju ostala jedanaest i pol godina. Njezino partnerstvo s predsjednikom Ronaldom Reaganom bilo je pokretačka snaga konzervativne revolucije koja je preobrazila politički prostor Zapada, dovela do velikog poraza komunizma te donijela slobodu i blagostanje milijunima ljudi koji ih nikad nisu poznavali. Nakon odlaska s premijerske dužnosti, barunica Thatcher napisala je dva sveska svojih memoara (*Godine u Downing Streetu* i *Put k moći*). Za svojih putovanja Amerikom, Europom i Azijom održala je brojna predavanja o međunarodnim pitanjima i zadržala bliske veze sa svjetskim državicima. Ona i dalje igra značajnu ulogu u britanskom političkom životu.

U svom osvrtu o hladnom ratu Thatcher prije svega ističe da je, unatoč osporavanju od strane određenih krugova i osoba o pobjedi odnosno porazu bilo koje strane u hladnom ratu, taj rat za slobodu, pravdu i blagostanje završio pobjedom Zapada. Pri tome su Amerika i Britanija odigrale presudnu ulogu u pobjedi zapadnog modela slobode, demokracije i tržišne ekonomije. Prema mišljenju autorice, "predsjednik Reagan zaslužuje da ga smatramo vrhovnim arhitektom pobjede Zapada u hladnom ratu". Postavljanje američkih nuklearnih projektila srednjeg dometa u Europi i pokretanje Strateške obrambene inicijative, dvije su strateške odluke pod Reaganovim vodstvom koje su išle u tom smjeru. Vojnu ravnopravnost između dva suprotstavljena sustava nije slijedila i moralna, budući da komunistički sustav nije priznavao neotuđivu i univerzalnu vrijednost ljudskog bića. Hladni rat prikazan kao borba između dva naoružana bloka međusobno suprotstavljenih ideologija u konačnici je doveo do pada komunističkog poretka. No, Thatcher nas upozorava da je iznimno važno "to da borba između dva potpuno različita viđenja političke, društvene i gospodarske organizacije ljudskih bića još uvijek nije završila, i nikad neće". Međutim, zapadni model slobode ima trajnu vrijednost i, uz neke korekcije, opću primjenljivost.

Svoju iznimnu povezanost s Amerikom, Thatcher objašnjava sviješću o zajedničkim odlukama i vrednotama tog "anglofonog svijeta". U tom smislu, nezaobilaznu ulogu ima zajednička baština načela slobode i ljudskih prava. Na angloameričkoj relaciji postoje višestрани povijesni korijeni kroz zajednički kulturni, pravni i vjerski sustav. Svijest o osobnoj odgovornosti i neotuđivoj vrijednosti svakog individuumu sastavni je dio angloameričke poli-

tičke kulture. U posthladnoratovskom unipolarnom svijetu u kojem je Amerika jedina svjetska supersila, javljaju se novi ozbiljniji izazovi. Terorizam je došao u prvi plan nakon stravičnog napada na SAD 11. rujna 2001. Iz takvoga neprijateljstva proizašao je aktivni američki pristup vanjskoj i sigurnosnoj politici. Kritikom tzv. unilateralanog arbitrarnog djelovanja Francuske, Rusije i Kine nastoji se promovirati model međunarodnih odnosa koji bi se temeljio na međuovisnosti država. Inzistiranje na novom sustavu svjetske sigurnosti u kojem bi vodeću ulogu imali Ujedinjeni narodi, prije svega je pokušaj tih država da se u okviru svjetske organizacije odlučuje o pokretanju multilateralnih akcija, čime se nastoji dovesti u pitanje američki status globalnog lidera. Premda je Zaljevskim ratom u punoj mjeri došla do izražaja potreba za američkim liderstvom, sve je više uzimala maha obuzetost idejom multilateralizma. U opreci s energičnim i odlučnim američkim intervencijama iz razdoblja osamdesetih godina, s pojavom doktrine novoga svjetskog poretka težilo se uporabi sile isključivo uz dozvolu UN-a. Akcija u Somaliji predstavlja vrhunac subordinacije američkih državnih interesa međunarodnom konsenzusu, čime je multilateralna doktrina bila dovedena do krajnjih granica. Vojnom intervencijom na Haitiju, i na Balkanu u sklopu NATO-a, nacionalni interesi ponovno postaju prioritet i nit-vodilja američke vanjske politike. Thatcher zaključuje da Sjedinjene Američke Države, koje su daleko odmakle ispred svih svojih suparnika na području vojne tehnologije, trebaju više vremena i napora posvetiti stjecanju čvrstih saveznika u pojedinim svjetskim regijama. S druge strane, Europa koja je tijekom devedesetih godina znatno smanjila vojne izdatke, morala bi raditi na njihovom povećanju, posebice u kvalitativnom smislu. Prioritet cjelokupnog Zapada trebao bi se odnositi na ulaganje i razvoj najsofisticiranije vojne tehnologije kojom bi se opasnost od asimetričnih prijetnji svela na najmanju moguću mjeru.

Baveći se "ruskom enigmom", autorica ističe da nakon raspada SSSR-a i dalje postoje napetosti između Rusije i njezinih susjeda, ali bez velikih ratova ili povratka komunizma. Bez obzira na to promatra li se Rusija kao slaba ili kao moćna sila, ona i dalje zauzima važnu ulogu u međunarodnim relacijama. Tijekom devedesetih, organizirani kriminal i korupcija u najvećoj su mjeri otežavali reformske položaje u privredi. U tim uvjetima uloga MMF-a pokazala se više nego promašenom. Angažman MMF-a u državi s nesolventnom ekonomijom i posustalim reformama sve je više dobivao političku dimenziju s ciljem održavanja predsjednika Jeljcina na vlasti. Financijska potpora MMF-a i Svjetske banke programu ekonomske reforme nije uspjela stvoriti konkurentno tržišno gospodarstvo. Sve veće nezadovoljstvo ruskog naroda rezultiralo je nedovoljnom biračkom potporom za pokretanje radikalnih poteza predsjednika Jeljcina. Sve se u znatnoj mjeri svelo na jalove personalne promjene u vladi. Budući da je gospodarska reforma većinom doživjela neuspjeh, predsjednik Jeljcin počeo je pripremati teren za dolazak Vladimira Putina koji u ožujku 2000. preuzima vlast. Predsjednik Putin je svoj mandat započeo s namjerom da uspostavi učinkovit administrativni, sigurnosni i ekonomski sustav uz vraćanje izgubljenog povjerenja građana u središnje insti-

tucije, a sve s ciljem ponovnog stvaranja snažne Rusije. Na vanjskopolitičkom planu do izražaja je došao pokušaj stvaranja "strategijskog partnerstva" s Kinom. Taj realistični pristup, iako loše koncipiran, demonstrirao je rusku spremnost da se suprotstavi američkoj globalnoj dominaciji. U tom je smjeru išlo i jačanje suradnje s Njemačkom i Francuskom koje se očitovale zajedničkim nastupima i izjavama na određena međunarodno-politička događanja. S druge strane, teroristički napadi od 11. rujna utjecali su na poboljšanje američko-ruskih odnosa i na stvaranje funkcionalne suradnje. Bliski odnosi Busha i Putina mogu se promatrati iz perspektive zajedničkog cilja, a to je borba protiv terorizma koja bi mogla dovesti do jačanja ruskog utjecaja u Središnjoj Aziji i na Kavkazu. Autorica smatra da je, dugoročno gledano, Rusija pronašla snažnog i pragmatičnog vođu s kojim Zapad može surađivati.

Pod naslovom "Azijske vrijednosti" Thatcher upozorava na buduću važnost azijskog kontinenta zbog: 1. porasta stanovništva koje čini više od polovice svjetske populacije, 2. jačanja regionalnih sila kako u vojno-političkom, tako i u gospodarsko-tehnološkom smislu i 3. širenje azijskog tipa kulturnih vrijednosti kroz imigraciju na Zapad. Azijska, a posebice istočnoazijska društva, imaju neke zajedničke odlike kao što su: "snažne obiteljske veze, osjećaj odgovornosti, te sklonost štedljivosti i razboritosti".

Zahvaljujući svojim društvenim i kulturnim vrijednostima neke azijske zemlje razvile su kompetetivno gospodarstvo s učinkovitim državnim aparatom i ograničenim socijalnim izdvajanjima. Tako je, primjerice, Singapur na području trgovine postao jednom od najdinamičnijih država na svijetu. Premda teritorijalno mala država, postignuto blagostanje ponajprije je rezultat raspoloživosti ljudskih resursa koji su supstituirali deficit prirodnih resursa. Azijska gospodarstva i financijska kriza koja je završila regionalnim slomom bila je kratka vijeka. Već tijekom 1999. i 2000. a uz pomoć MMF-ova financijskog programa, došlo je do vidljiva oporavka istočnoazijskog gospodarstva. Japan s drugim najjačim gospodarstvom na svijetu koji je početkom devedesetih zapao u recesijski ciklus, imao je otežan oporavak zahvaljujući činjenici sloma azijskih "tigrova" tijekom 1997.-1998. Kao glavni azijski strateški saveznik SAD-a, Japan ulaže velike napore kako bi postao stalnom članicom Vijeća sigurnosti UN-a. Potpora Britanije i partnerstvo sa Sjedinjenim Američkim Državama do sada se nisu pokazali dovoljnim za ostvarenje te misije. Budući da Kina i Sjeverna Koreja predstavljaju potencijalni izvor prijetnji, došlo je do razvoja oružanih snaga i učvršćivanja savezničkih odnosa sa Sjedinjenim Državama, tako da Japan ima vitalnu ulogu kao protuteža tim zemljama. Japanski proračun za obranu, drugi po veličini na svijetu, trebalo bi biti čvrstim jamstvom pred mogućim sigurnosnim izazovima.

Kada je riječ o "azijskim divovima" uloga Kine nameće se kao nezaobilazna. Od 1979. s prosječnom stopom rasta od oko 8% godišnje, kinesko gospodarstvo prema paritetu kupovne moći zauzima drugo mjesto u svijetu, a promatrano kroz devizne tečajeve, ono se smatra sedmim u svijetu. U detalje razrađeni program ekonomske reforme s tržišnim komponentama u funkciji je kreiranja Kine kao gospodarske velesile. Svojom konkurentnošću i pri-

mamljivom izvoznom ponudom, Kina je izvršila značajnu penetraciju na inozemna tržišta što bi joj trebalo poslužiti kao daljnji poticaj za unutarnji razvoj i za osvajanje novih tržišta. Aktiviranje i realizacija domaćih potencijala vodi sve većem produbljivanju neravnoteže u prihodima između priobalnog pojasa i unutrašnjosti zemlje. Na političkom planu, Kina i dalje čvrsto stoji pod monopolom Komunističke partije, a svi pokušaji za iskazivanjem drukčijeg političkog pristupa ili mišljenja u korijenu se sankcioniraju. Na lokalnoj razini održavaju se poludemokratski izbori pod partijskom kontrolom. Autorica smatra da će ekonomske promjene zajedno s jačanjem srednjeg društvenog sloja učiniti izvjesnijim izgleda da zemlja krene putem razvoja političke slobode. Kao glavna regionalna sila, Kina ulaže velike napore kako bi ojačala oružane snage i na taj način dovela u pitanje status američkih snaga u regiji. Tajvan, kao regionalna kritična točka, pokušava uz američku pomoć održavati protutežu kineskim aspiracijama. Ta krizna točka predstavlja prijetnju kako američkim strateškim interesima, tako i stabilnosti šire regije.

U sklopu regionalnih sila u Aziji, Indija se pojavljuje kao nezaobilazan akter čija će uloga s vremenom dobivati na sve većem značaju s potencijalima da postane regionalna protuteža Kini. Ono što ponajviše zabrinjava zapadne promatrače jesu odnosi Indije i Pakistana. Kašmir, trajni izvor nestabilnosti i suparništva dviju zemalja, predstavlja žarišnu točku indijskog potkontinenta. Put do dugoročnog rješenja, a i time do stabilizacije cijelog tog prostora, treba tražiti isključivo kroz zajednički dogovor putem kompromisa. Osim toga, autorica ističe da ono što u međuvremenu preostaje, očekivanja su kako povremeni sukobi niskog intenziteta između dviju država neće prerasti u nuklearni okršaj s nesagledivim posljedicama, odnosno da suzdržanost oko trenutačno spornog pitanja Kašmira nema alternative.

Kada se govori o odmetničkim državama, Thatcher polazi od uvjerenja da dokle god postoje takvi fenomeni, dotle će i međunarodna sigurnost biti ugrožena. "Uobičajeni su kandidati za status odmetničke države: Sjeverna Koreja, Irak, Sirija, Libija te (možda nešto u manjoj mjeri) Sudan". Sjeverna Koreja kao izolirana komunistička diktatura klasični je primjer odmetničke države koja ne samo da ne poštuje temeljna ljudska prava, već je sve resurse usmjerila na naoružavanje kako konvencionalnim, tako i oružjem za masovno uništenje s popratnim posljedicama masovnog umiranja od gladi. Sjevernokorejski balistički i nuklearni programi u razvoju ne predstavljaju samo lokalnu prijetnju, nego i globalnu opasnost, osobito za zemlje Zapada. Uz globalnu protubalističku obranu, rješenje treba tražiti u provođenju snažnog pritiska na sjevernokorejski režim sve do njegovog trajnog odustajanja od proizvodnje oružja za masovno uništenje i interkontinentalnih balističkih projektila. To bi u konačnici trebalo voditi padu brutalnog režima i otvoriti vrata mogućem ujedinjenju korejskog poluotoka. Sirija, koja se nalazi na popisu odmetničkih država, također se upustila u proizvodnju kemijskog i balističkog oružja čiji program razvoja predstavlja izravnu sigurnosnu prijetnju Izraelu i Turskoj, a indirektno cijelom tom području. Poput Sirije, i Libija je sponzorirala razne terorističke skupine i njihove akcije, a sama ustrajava na

razvoju balističkih projektila. Iran, baš kao i druge odmetničke države, podupire više terorističkih organizacija. Kao teokratska država pod kontrolom skupine vjerskih vođa, režim u Teheranu nastoji što brže razviti nuklearni i balistički program i izgraditi modernizirane konvencionalne vojne snage. Prividna sigurnost koja bi prolazila iz takvog novostvorenog vojnog potencijala mogla bi Iran navesti na pokretanje novog vala međunarodnog terorizma. S druge strane, raste vjerojatnost preventivnog napada, jer bi Izrael teško mogao prihvatiti činjenicu u kojoj bi postojala bliska vojno-sigurnosna prijetnja. Ono što proizlazi iz iznesene argumentacije autorice je stav da se takvom razvoju događaja može realno uspješno suprotstaviti samo zajedničkim snažnim pritiskom zemalja Zapada na iranski režim.

U svom osvrtu o "ratovima na Balkanu" Thatcher, ponajprije iznosi ocjenu intervencije zemalja Zapada početkom devedesetih na tom prostoru koja je išla u smjeru održanja Jugoslavije i uvođenja embarga na uvoz oružja kao dodatni stimulator u provođenju agresije. Stoga bi se početni pristup Zapada toj regiji mogao više "opisati neuspješnim upletanjem, negoli potpunim ogradaivanjem od tih zbivanja". Na primjeru Vukovara, Thatcher opisuje pravu sliku terora, nasilja i zločina koji su se dogodili u osvajanju tog grada. U težnjama Slovenije i Hrvatske da mirnim putem napuste Jugoslaviju i da krenu putem neovisnosti, zapadni lideri počinili su tri neizbrisive pogreške. Kao prvo, s obzirom na to kad je postalo evidentno da se Jugoslavija ne može više održati kao cjelina, nije se smjelo pod svaku cijenu inzistirati na postavljenom pristupu. Kao drugo, uvođenjem embarga na uvoz oružja za cijelo područje bivše Jugoslavije od strane UN-a, napadnutoj strani je na taj način bilo uskraćeno legitimno pravo na samoobranu. Međunarodna je zajednica tom odlukom agresoru osigurala privilegirani položaj, što je vodilo daljnjem rasplamsavanju oružane agresije. Kao treće, u pokušaju da se relativizira krivnja zaraćenih strana, izostala je odlučna akcija Zapada u sprečavanju započetog rata, zbog čega ga se može u velikoj mjeri smatrati suodgovornim za popratne posljedice ratova na Balkanu. Rat u Bosni i Hercegovini pokazao je svu slabost svjetske zajednice koja je raznim međunarodnim konferencijama i posrednicima bezuspješno nastojala uspostaviti mir. Unatoč vidljivom kolebanju europskih država, na kraju su se Sjedinjene Američke Države odlučile suprotstaviti daljnjem krvoproliću. Najprije je pod njihovim pokroviteljstvom u ožujku 1994. okončan hrvatsko-muslimanski sukob sklapanjem sporazuma o uspostavi Federacije BiH. Zračni udari NATO-a na položaje snaga bosanskih Srba uz pokretanje hrvatsko-muslimanske ofanzive, prisilili su drugu stranu da pristupi pregovorima u SAD-u. Daytonski sporazum potpisan 1995. pod američkim posredništvom, vodio je okončanju višegodišnjeg krvavog i razornog rata i uspostavi dugo očekivanog mira. Učinkovita provedba Daytonskog sporazuma s visokim stupnjem decentraliziranosti države, te povratak prognanih uz prenošenje odgovornosti na lokalne demokratske snage trebali bi stvoriti realne uvjete za mir i stabilnost u BiH.

S intervencijom NATO-a na Kosovu 1999, prema mišljenju autorice, nastupila su tri nova momenta. Kao prvo, ta je akcija pokrenuta pod okriljem

NATO-a bez izravne dozvole Vijeća sigurnosti UN-a. Na taj je način ujedno prikazana spremnost NATO-a da vojno djeluje izvan teritorijalnog okvira Saveza. Kao drugo, akcija je legitimirana humanitarnim razlozima, čime se nastojalo inaugurirati novu doktrinu "humanitarnih intervencija" kao glavnog opravdanja za uporabu sile. I kao treće, SAD su pokazale spremnost i sposobnost da uspješno izvrše visokorizičnu vojnu intervenciju. Kada je riječ o budućnosti Kosova nakon NATO-ove zračne kampanje, rješenje njegova statusa vidi se kroz održavanje referenduma o neovisnosti čiji bi rezultati obvezivali međunarodnu zajednicu. Nakon okončanja ratova na Balkanu "cilj Zapada treba biti poticanje šireg gledanja na nacionalizam i njegovo povezivanje s demokracijom i zakonski uvjetovanim slobodama".

U nastavku knjige Thatcher nas upozorava i na postojanje integracijskih središta u kojima se razvijaju nove ideje. Ponajprije ističe stvaranje politički ujedinjene Europe, čiji je proces integracije okončanjem hladnog rata doživio dodatni poticaj i ubrzanje. Federalna europska superdržava u nastajanju tumači se zapravo kao sinonim za vladavinu birokracije koja počiva na sebi samoj. Budući da takvoj tvorevini nedostaju bitne komponente koje bi činile čvrste temelje državnosti i opstanka, težište se nastoji prebaciti na postizanje akumuliranih interesa. Projekt stvaranja nove europske superdržave postaje ireverzibilan proces na štetu nacionalnih država. Najveća slabost Europske unije vezana je za njezinu demokratsku legitimaciju. Skepticizam oko uspostave sveeuropske demokracije neće biti otklonjen "sve dok se (i ako se) ne uspostavi stvarno sveeuropsko javno mnijenje koje bi k tomu težilo razvoju stvarnoga sveeuropskoga osjećaja identiteta". Demokratski deficit u Europskoj uniji praćen je i nedostatkom potpune odgovornosti političara i dužnosnika te unije. Europski planovi koji predviđaju stvaranje vlastitih oružanih snaga, europskog pravosudnog sustava, zajedničke vanjske politike, europske vlade te Ustava trebali bi voditi ozbiljenju političkog projekta stvaranju Sjedinjenih Europskih Država. Thatcher zaključuje da je taj utopijski projekt zagovornika europske ideje dugoročno neodrživ u realitetu što će neizbježno izazvati negativne posljedice koje će iz toga uslijediti.

Baveći se europskim problemom, autorica tumači napetosti specifične za odnose Britanije s Europom. S tim u svezi, javlja se potreba za redefiniranjem britanskih odnosa s ostatkom Europske unije, što bi u konačnici trebalo rezultirati pokretanjem novih pregovora o uvjetima članstva. Pritom se polazi od mišljenja da bi novi pregovori vjerojatno doveli do povlačenja britanskog članstva "iz EU-a, jer će se ona razviti do početka pregovora, i uspostaviti nove veze s europskim i neeuropskim zemljama na novoj osnovi". Iz takvog scenarija proizlaze različite opcije. Prva je da se Britanija usmjeri na politiku unilateralne slobodne trgovine. Tom opcijom država bi u punoj mjeri mogla iskoristiti prirodne preferencije i resurse kojima raspolaže. Druga mogućnost koja stoji na raspolaganju je podnošenje zahtjeva za članstvo u NAFTA-i. Ta trgovinska udruga važna kako zbog gospodarskih, tako i strateških razloga, ne sprečava nijednu zemlju da ulazi u trgovinske odnose s drugim zemljama, a to pak otvara treću opciju – formiranje globalne Slobodnotrgovinske

zone. U sklopu NAFTA-e ili putem neke druge slobodnotrgovinske organizacije, za otočnu državu bi se otvorila mogućnost prakticiranja i ugovaranja novih slobodnotrgovinskih odnosa sa članicama EU-a, čime bi se, ujedno, zaštitili nacionalni interesi i suverenitet Velike Britanije.

Josip Miloš